

| | | | | | | |
|----|---------|-------|--------------|-----|-----------------|-------|
| TM | Г. XXXV | Бр. 3 | Стр. 837-846 | Ниш | јул - септембар | 2011. |
|----|---------|-------|--------------|-----|-----------------|-------|

UDK 378.147.:811.111'27(497.11)

Стручни рад

Примљено: 6. 6. 2011.

Савка Благојевић
Универзитет у Нишу
Филозофски факултет
Ниш

НАСТАВА ЕНГЛЕСКОГ ЈЕЗИКА У ФУНКЦИЈИ ОСПОСОБАЉАВАЊА СРПСКИХ СТРУЧЊАКА ЗА УСПЕШНО УКЉУЧИВАЊЕ У МЕЂУНАРОДНУ ЗАЈЕДНИЦУ СТРУКЕ И НАУКЕ*

Резиме

Како се у модерном свету комуникативне способности цене готово једнако као и стручне, то се од будућих стручњака захтева овладавање и таквим вештинама да би они могли да се укључе у међународне токове струке и науке. Из тог разлога се данас и концепт наставе језика струке мења и све више усмерава ка развијању комуникативне компетенције која поред језичке компетенције укључује и говорну, социолингвистичку и стратешку компетенцију. Имајући ово на уму, циљ овог рада је да понуди извесне сугестије које се тичу организовања наставних активности које би студентима пружиле могућности да се излагањем различитим језичким ситуацијама припремају за размену идеја и искустава са својим иностраним колегама.

Кључне речи: комуникативна компетенција, међународни токови струке и науке, настава језика струке, наставне активности

УВОД

Чини се готово „општим местом” чињеница да је знање енглеског језика један од основних предуслова за успешно укључивање

savkab@ptt.rs

* Овај рад је део пројекта бр. 178014, који финансира Министарство просвете и науке Републике Србије.

стручњака у међународне стручне и научне токове, поготову његово активно коришћење у комуникативне сврхе. Из тог разлога и модерна настава енглеског језика на универзитетском нивоу, поред тога што има задатак да студенте упозна са специфичностима регистра језика струке, она у своје садржаје уноси нове елементе усмерене ка стицању комуникативне компетенције у области њихове будуће струке.

Комуникативни приступ, одавно познат у области наставе језика за опште потребе, добија значајно место у настави страног језика за посебне сврхе, усклађујући се и прилагођавајући се њеним особеностима. Приказ управо тако модификованог комуникативног приступа у настави језика струке јесте предмет овог рада којим настојимо да укажемо на елементе комуникативног приступа који би се успешно могли користити у настави језика струке на универзитетском нивоу.

Стога, циљ овог рада усмерен је на давање сугестија наставницима језика струке како да своју наставу страног језика учине не само интересантном и у складу са потребама модерног друштва, већ и директно корисном будућим стручњацима, тиме што ће им помагати да овладају језичким вештинама и комуникативним стратегијама потребним за размену знања и искустава на међународном нивоу.

Међутим, пре дела рада који се тиче конкретних наставних активности, потребно је да се укратко одредимо према појмовима који су кључни за овај рад, а то су: језик струке, комуникативни приступ и комуникативни приступ прилагођен потребама наставе језика струке.

ЈЕЗИК СТРУКЕ ИЛИ ЈЕЗИК ЗА ПОСЕБНЕ НАМЕНЕ

Термин „језик струке” у научно-педагошкој литератури са енглеског говорног подручја најчешће се може наћи под називом „језик за посебне намене”, где је, конкретно „енглески за посебне намене” кроз своју скраћеницу *ESP (English for specific purposes)*, постао општепознат концепт како код наставника страних језика, тако и код студената, стручњака, тј. његових „корисника”. Овај концепт се базира на ставу да целокупна језичка настава треба да буде усаглашена са специфичним потребама учења и језичке употребе одређене групе студената, те да буде релевантна за социокултурне контексте у којима ће се тај језик користити (Johns & Price-Machado 2001, 143).

Сам концепт *ESP* развио се 60-тих година прошлог века да би означио специфичан језик науке и струке, који тих година постаје (и после више од пола века и опстаје), као средство међународне комуникације на том пољу људске делатности. Разлози што је управо енглески језик изабран да буде уједињавајућа спона научника и стручњака целог света леже првенствено у економској моћи Сједињених Америчких Држава која отпочиње после другог светског рата, када енглески језик потискује, до тада добро утемељен, немачки језик као језик науке и технике (Hutchinson & Waters 1987, 6).

И мада је еволуирао у више праваца, *ESP* поседује неколико кључних елемената који су остали непромењени током тог периода. По П. Стревенсу (Strevens 1988) основне одлике *ESP*-а биле би следеће: 1) строго је базиран на потребама језичких корисника и не дозвољава расипање времена; 2) релевантан је за будућу професију језичких корисника; 3) доприноси успешном овладавању стручне материје; 4) исплативији је него „општи енглески“.

У самој дефиницији језика за посебне потребе треба разликовати његове апсолутне и опционе карактеристике (Johns & Price-Machado 2001, 44–5). Апсолутне карактеристике се односе на саму наставу језика за посебне сврхе, и биле би следеће: 1) план наставе је направљен тако да задовољи посебне потребе ученика; 2) настава је садржајно оријентисана (тј. теме и наслови се односе на одређене дисциплине, професије или активности); 3) настава је усмерена на одговарајуће анализе синтаксе, лексике, семантике и дискурса; 4) у супротности је са „енглеским за опште сврхе“. Опционе карактеристике које се односе на наставу *ESP*-а јесу: 1) настава је рестриктивна у односу на језичке вештине које треба развијати, тј. може се потенцирати само једна од њих, нпр. само читање и разумевање стручне литературе; 2) настава се не одвија ни према којој, посебно прописаној, методици наставе.

Овај последњи елемент јесте вредан пажње, јер мада опциони, упућује на питање: ако се у настави језика струке не користи јединствена методика, који би јој се онда приступи и методе могли препоручити. Одговор на ово питање дају горенаведени аутори, који сматрају да су наставници језика, пратећи актуелне трендове учења језика у оквиру *примењене лингвистике*, чији је *ESP* поддисциплина, почели да их примењују и у настави *ESP*-а. Познато је да је 60-тих година центар изучавања *ESP*-а била анализа посебних граматичких и лексичких јединица (регистра струке). Затим је пажња усмеравана на жанровске карактеристике (анализа жанра), док је то данас анализа дискурса која се ослања много више на употребу језичких функција, него на пуко набрајање специфичних језичких јединица.

Комуникативни приступ, преовлађујући тренд у настави страног језика, постаје приступ који све више почиње да се користи и у настави језика струке, зато што се једино помоћу њега могу постићи резултати који би могли да задовоље захтеве савременог друштва у коме се стручност готово једнако цени колико и комуникативна оспособљеност стручњака.

КОМУНИКАТИВНИ ПРИСТУП У НАСТАВИ СТРАНИХ ЈЕЗИКА

Први и значајан корак у комуникативној оспособљености будућих стручњака почиње од наставе страног језика на универзитетском нивоу, која је, како је већ наведено, данас све више окренута

развијању комуникативне компетенције путем коришћења комуникативног приступа.

Сам концепт *комуникативне компетенције* први је увео Дел Хајмс средином 60-их година прошлог века (Hymes 1966.) Он је осмислио овај термин као контраст *језичкој компетенцији* Ноама Чомског (Chomsky 1957), који сматра да компетенција представља вештину на најапстрактнијем и психолошки најдубљем нивоу, а да се конкретна употреба језика заснива на апстрактном систему правила и знања, при чему познавање тих граматичких правила језика чини језичку компетенцију онога који говори. Насупрот томе, по Хајмсовом схватању, језик је друштвени и когнитивни феномен; синтаксички и језички облици нису само независне структуре без контекста, већ су средства која се користе на одређени конвенционални начин и развијају кроз друштвену интеракцију и асимилацију говора других људи

Кенел и Свејн (Canale & Swain 1980) узели су теорију Дела Хајмса као основу за своје поимање комуникативне компетенције коју они тумаче као систем знања (све оно што неко зна, свесно или несвесно, о језику и другим аспектима употребе језика у комуникацији) и вештина неопходних за комуникацију, које се односе на то колико добро неко може применити то знање у стварној комуникацији. Они истичу четири димензије комуникативне компетенције, и поред језичке или *граматичке компетенције* која се односи на познавање граматичких правила помоћу којих се производе искази и реченице, истичу неопходност развијања и следеће три компетенције: *социо-лингвистичке компетенције*, која нам омогућава да знамо који су искази прикладни за различите социо-лингвистичке контексте, *говорне компетенције*, која се односи на овладавање начином комбиновања граматичких облика и значења ради постизања складног говора или писаног текста различитих жанрова, тј. разумевање појединачних елемената разговора у смислу њихових међусобних односа и њиховог значења у односу на комплетан разговор или текст), и *стратешке компетенције* која се односи на овладавање усменим и писменим стратегијама комуникације које се могу употребити ради надоградње или побољшања комуникације)¹.

Подела комуникативне компетенције на приказани начин дала је смернице наставницима страних језика како да организује своју наставу да би она дала најбоље резултате у постизању комуникативне компетенције код студената, чије је стицање, као што смо навели, императив нових методичких трендова у савременом друштву.

¹ Овакав редослед компетенција је дат због аутентичности интерпретације комуникативне компетенције наведених аутора, али ће он бити реорганизован за потребе нашег рада у складу са степеном важности који свака од ових компетенција има у настави језика струке.

*КОМУНИКАТИВНИ ПРИСТУП ПРИЛАГОЂЕН
ПОТРЕБАМА НАСТАВЕ ЈЕЗИКА СТРУКЕ*

Комуникативна оспособљеност стручњака односи се на њихово умеће да своје идеје, истраживања, резултате истраживања и разнородну проблематику из своје струке преносе колегама, како писменим путем, коришћењем различитих писаних жанрова научно-стручне литературе, као што су научноистраживачки и стручни радови и извештаји, уводни чланци у часописима и истраживачки пројекти, тако и усменим путем, као што су: научно саопштење, дискусије, факултетска предавања, свечани говор поводом јубилеја, здравице, као и панел-дискусија, итд. (Благојевић 2008, 13–4). То значи да основни циљ стручног дискуса није само представљање информација и мисли, већ њихово преношење, тј. остваривање комуникације са дискурсном заједницом (Barrass 1978).

Управо из тог разлога савремена настава језика струке, поред анализе особености научног и стручног дискурса и усмеравања студената на савладавање специфичне лексике (стицање *језичке компетенције*) што, како нам то пракса показује, и није тежак захтев захваљујући присутности интернета и његовог коришћења, треба да потенцира развијање *говорне, социо-лингвистичке и стратешке компетенције*. С тога, избор функционалних активности и активности друштвене интеракције и њихово коришћење у настави језика струке треба да буду важни елементи у овој врсти наставе. Из тог разлога, у делу рада који следи, усмерићемо пажњу управо на те активности и дати сугестије за њихову реализацију.

Придруживањем високошколског система образовања Србије оном европском, односно потписивањем Болоњске декларације, постали смо сведоци све учесталијих контаката наших студената са иностраним колегама у виду организовања заједничких радионица, пројеката, конференција и сл., како у нашој земљи, тако и у иностранству, што најчешће представља и почетак међународне сарадње, која ће се, у већем броју случајева, наставити и после њиховог дипломирања. Имајући ово на уму, наставници страног језика треба да своје студенте, будуће стручњаке, припремају за реалне ситуације из њихове струке, поспешивањем, пре свега њихове *говорне компетенције*, која се не односи само на усмени, већ и на писани дискурс, са посебним нагласком на његов формални тип².

У процесу стицања говорне компетенције, нагласак наставе треба да буде на следећим компонентама: 1) практично упознавање са дискурским карактеристикама одређеног жанра, било да је усмени или писмени, 2) упознавање и увежбавање дискурских конвенци-

² О овоме опсежно у Вукићевић 2006.

ја енглеског академског дискурса (усменог и писменог). Прва компонента је општег типа, јер су жанровске одлике иманентно својство типова дискурса и релативно³ су независне од говорне средине и писане културе њихових аутора (тако нпр. стручни извештај се разликује од научноистраживачког чланка, независно од тога да ли је његов аутор из Француске или Јапана). Друга компонента, међутим, другачијег је карактера и односи се на норме енглеског академског дискурса које би требало да се усвоје да би међународна комуникација била успешна, односно да не би дошло до „комуникацијског шума” онда када учесници у комуникацији користе енглески језик, а придржавају се говорних или писаних норми које владају у оквиру њихове националне културе. Из тог разлога, потребно је студенте путем различитих језичких активности, од којих је симулација најинтересантија, упућивати у тзв. „типичне ситуације” у којима ће користити адекватне језичке образце.

Неке од тих симулација могле би бити:

- пословни интервју;
- састављање дијалога између два учесника у комуникацији (послодавац и кандидат);
- разговор студента-кандидата за страну стипендију и организатора образовног програма;
- посета стране делегације факултету (или страних студената са енглеског говорног подручја или из других земаља, уколико се служе енглеским језиком);
- замишљени разговор са светски познатим стручњаком;
- разговор са потенцијалним корисником услуга (у зависности од врсте услуге која се пружа);
- презентација актуелног догађаја (извештај са конференције, сусрета са колегама, радионица, стручне праксе и сл.);
- приказ актуелне теме из области струке на основу штампе или телевизије (писани или усмени);
- дебата или дискусија у групи на релевантну тему (нпр. изражавање и образлагање аргумената);
- писање различитих докумената везаних за професију (нпр. извештај о резултатима анкете, бележење експерименталних истраживања, итд.).

³ Овде користимо синтагму „релативно независне” јер и поред жанровских особености које су универзалног типа, код неких се жанрова јављају дискурсне преференције условљене говорном средином њихових аутора, тако, нпр. писане конвенције у молбама за финасирање пројекта (енг. *grant proposal*) српских и енглеских стручњака у значајној мери се разликују, па чак могу бити и погрешно интерпретиране и из тог разлога и одбијене.

Ово је, наравно, само мали број могућих ситуација, који се може у знатној мери проширити на основу сугестија самих студената у току наставног процеса.

Друга димензије комуникативне компетенције, *социо-лингвистичка компетенција*, чини, у суштини, саставни елемент говорне компетенције, будући да само развијање свести студената о постојању формалног и неформалног типа комуникације јесте упућивање на коришћење адекватног стила језичког понашања, који се, кад је језик струке у питању, често назива и „пословна етикеција”⁴.

Пословна етикеција се студентима најбоље може приближити кроз замишљене ситуационе контексте, односно кроз решавање реалних ситуација (Вукићевић 2006, 232-233), као што су нпр. Представљање клијента надређеном службенику, одговарање на телефонски позив клијента или представника неке корпорације, итд. Ова компетенција укључује све начине одговарајућег ословљавања и обраћања у различитим ситуацијама, као што су поздрави, давање речи, најављивање учесника дебате, конференције, али и све оне које се односе на развијање говорне компетенције, а које смо већ набројали. Наиме, сама природа говорног чина, који представља врсту „преговарања” између учесника комуникације (Widdowson 2005) неминовно у себе укључује социо-лингвистичке елементе, јер значење речи и смисао који се њима преноси базира се на утврђеним друштвеним конвенцијама. Како се те друштвене конвенције разликују од културе до културе, коришћење страног језика у циљу успостављања комуникације са припадником друге језичке културе захтева и познавање контекста у коме се та комуникација одвија, а који, са своје стране, успоставља одређено, ситуацијски прикладно језичко понашање. Тако, нпр. у академском контексту потребно је знати на који начин, односно, које језичке обрасце употребити када желимо да изразимо своју сагласност са реченим, на који начин износити предлоге, на који начин исказати своје неслагање или супротно мишљење⁵, и сл.

Постизању успешности у набројаним активностима значајно доприноси и развој *стратешке компетенције* која се односи на овладавање усменим и писменим стратегијама комуникације и које су део академске реторике. Свакако да наша универзитетска настава не треба да иде толико далеко да у свој, итекако комплексан садржај, укључи и предавања из академске реторике, али би се студентима на интересантан начин могла скренути пажња на постојање разлика у

⁴ Ми под овим термином не подразумевамо језичко понашање које се односи само на ситуације у којима се користи пословни језик, већ много шире, на сваку усмену и писмену употребу језика струке у различитим друштвеним околностима

⁵ О овоме (употреба реторичких стратегија за оградавање изречених ставова, за наглашавање реченог, односно изражавање сопственог става према саопштеном материјалу и разлике у њиховој употреби, в. у Благојевић 2008.

употреби реторичких стратегија између припадника српске и енглеске говорне средине, те их на тај начин упутити на коришћење адекватних реторичких образаца, тј. оних који се користе у англо-америчком говорном и писаном стручном дискурсу, нпр. у писању радне биографије при пријави на конкурс или у писању различитих врста молби које су уско везане за стручни профил.

Такође, студентима би била веома корисна она информација која се односи на склоност стручњака и научних радника из англо-америчке говорне средине да много чешће, него што је то случај са њиховим српским колегама, користе тзв. *ауторско озрађивање* у својим писменим и усменим саопштењима. Оно што је важно при разматрању употребе ове стратегије јесте да њу не треба тумачити као неповерење у сопствене идеје и резултате истраживања, већ делом академске културе која фаворизује изванредан степен обазривости при изношењу тврдњи и идеја.⁶ Ова реторичка стратегија, која се реализује коришћењем израза као што су *perhaps, may, might, could be*, итд, служи да се њоме у усменим и писменим презентацијама „изрази поштење, скромност и опрезност, и да се дипломатски креира сопствени простор у области која је дупке испуњена другим истраживачима” (Swales 1990, 175). У исто време, употребом ове стратегије стручњаци и истраживачи показују да су свесни својих читалаца или слушаоца, који могу, али и не морају да се сложе са изнетом тврдњом, чиме се допушта могућност и другачијег размишљања.

Познавање ове, као и других реторичких стратегија, помаже будућем стручњаку да адекватно реагује у датој ситуацији, користећи научене реченичне обрасце и конструкције.

ЗАКЉУЧАК

Развијање говорне, социо-лингвистичке и стратешке компетенције путем пажљиво одабраних наставних активности, информисање студената о адекватним језичким обрасцима који се користе у области њихове струке и овладавање стручном терминологијом, чине три основна аспекта модерне наставе језика струке усмерене ка оспособљавању будућих стручњака за њихово успешно укључивање у међународне токове размене стручног и научног знања. У раду су разматрана прва два аспекта наставе језика струке и дат је конкретан предлог у вези са методичким приступом који треба користити у овој настави да би се остварили оптималне резултати и да би се адекватно одговорило потребама савремене наставе језика струке.

⁶ Најпознатији лингвиста који се у својим многобројним радовима бави овом појавом, почевши од 1994. до данашњих дана, јесте британски лингвиста Кен Хајленд (Hyland 1994, 2010), а на у нашим просторима овом појавом бави се С. Благојевић (Благојевић 2008).

У раду се препоручује увођење комуникативног приступа, који треба да буде модификован у односу на онај који се користи у настави језика за опште намене да би одговорио специфичним захтевима наставе језика струке. Наведено је да овај приступ директно води ка стицању језичких компетенција које могу помоћи нашим будућим стручњацима да се укључе у међународну заједницу професије и струке, а то су: говорна, социо-лингвистичка и стратешка компетенција. Ове компетенције нису изоловане, нити се тако могу стицати, већ оне чине јединствену целину, те се тако, нпр. стицање говорне компетенције која се, између осталог, реализује и увежбавањем коришћења дискурских конвенција енглеског академског дискурса, директно односи и на развијање социо-лингвистичке компетенције, која се, са своје стране, наслања на стратешку компетенцију (коришћење стратегија комуникације у оквиру академске реторике).

Рад је такође понудио и предлог наставних активности које се могу организовати на часовима језика струке, а које имају за циљ да, излажући студенте тзв. „типичним ситуацијама”, односно, имитирајући околности у којима се будући стручњаци могу наћи у пословном и професионалном смислу, конкретно допринесу развоју све три компетенције, будући да такве ситуације захтевају коришћење научених језичке образаца, али у исто време траже да целокупно језичко понашање буде прилагођено ситуацији и учесницима у комуникацији, али и говорној средини у којој се комуникативни чин одвија.

Поред оспособљавања студената за успешну усмену комуникацију, настава језика струке би требало да укључи и увежбавање писмене комуникације, у којој се посебно придаје значај коришћењу адекватних реторичких образаца, тј. оних који се користе у англо-америчком пословном, стучном, али и академском дискурсу.

Очигледно је да су циљеви наставе језика струке данас бројнији него икада раније. У исто време, она се чини инспиративнијом као за наставнике тако и за студенте, јер оставља велики простор за осмишљавање разнородних активности које су симулација реалних радњи које су одвијају унутар велике међународне заједнице коју чине припадници истог стручног профила.

ЛИТЕРАТУРА

- Barrass, Robert. 1978. *Scientists must write*. New York: John Wiley & sons.
- Благојевић. Савка. 2008. *Метадискурс у академском дискурсу*. Ниш: Филозофски факултет у Нишу.
- Canale, Michael and Merrill Swain. 1980. Theoretical bases of communicative approaches to second language teaching and testing. *Applied Linguistics* 1: 1–47.
- Димковић Телебаковић, Гордана. 2003. *Савремени енглески језик струке и науке*. Нови Сад и Москва: Наше слово.
- Dudly-Evans, Tony and Maggie Jo St John. 1998. *Developments in english for specific purposes*. Cambridge: Cambridge University press.

- Hutchinson, Tom and Alan Waters. 1987. *English for specific purposes: A learning-centred approach*. Cambridge: Cambridge University press.
- Hyland, Ken. 1994. Hedging in academic writing and EAP textbooks. *English for specific purposes* 13 (3): 239–56.
- _____. 2010. Metadiscourse: Mapping interactions in academic writing. *Nordic Journal of Nordic Studies* 9 (2): 125–43.
- Hymes, Dell. 1966. Two types of linguistic relativity. In *Sociolinguistics*, edited by W. Bright, 114–58. The Hague: Mouton.
- Johns, Ann & Donna Price-Machado. 2001. ESP: Tailoring courses to students needs – And to the outside world. In *Teaching english as a second or foreign language*, edited by Marianne Celce- Murcia, 43–55. Thomson learning: Heinle and Heinle.
- Mauranen, Anna. 1993. *Cultural differences in academic rhetoric: A text-linguistic study*. Frankfurt am Main: Petr Lang.
- Stevens, Peter. 1988. ESP after twenty years: A re-appraisal. In *ESP: State of the Art Singapore*, edited by M. Tickoo, 1–13. SEAMEO: Regional centre.
- Swales, John. 1990. *Genre analysis. English in academic and research settings*. Cambridge: Cambridge University press.
- Вукићевић, Јелена. 2006. Енглески језик на факултету техничких наука: предлог за увођење теорије формалне комуникације и пословне етикеције у програм предмета. У *Нови аспекти у настави језика*, 223-236. Косовска Митровица: Филозофски факултет у Косовској Митровици.
- Widdowson, Henry G. 1978. *Teaching language as a communication*. Oxford: OUP.
- _____. 2005. *Discourse analysis*. Oxford: OUP.

Savka Blagojević, Niš

ESP AS A CONDITION FOR THE SUCCESSFUL INCLUSION OF SERBIAN EXPERTS IN THE INTERNATIONAL SCIENTIFIC AND PROFESSIONAL COMMUNITY

Summary

The first steps undertaken in order to qualify Serbian future experts for international communication within their professional community should start with organizing a new type of ESP courses at the university level. These courses ought to be designed to suit the needs of the modern society which nowadays appreciates the communicative skills almost as much as professional ones. Thus, the paper advocates the use of the communicative approach in ESP courses, which has proved to be adequate for developing communicative skills in teaching English for general purposes. This approach has to be modified and adapted to suit the objectives of ESP courses, which, besides teaching professional terminology, should also include the teaching activities aimed at developing students' communicative competence (linguistic, oral, sociolinguistic and strategic).

Key Words: communicative competence, international flows of profession and science, teaching language for specific purposes, teaching activities.